

Бех І.Д.,

доктор психол. наук,
дійсний член НАПН України,
директор Інституту проблем
виховання НАПН України

ПРИНЦИП ОДУХОТВОРЕННЯ У ВИХОВНІЙ СИСТЕМІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

В.Сухомлинський як багатогранно обдарована особистість проявив свою творчу оригінальність насамперед у вихованні молодого покоління. Започаткований ним виховний принцип одухотворення виявився сутністю його гуманістичного світогляду.

Процитуємо його імператив. «Я твердо переконаний, що виховання людського благородства в дитячому серці починається з максимального олюднювання ставлення дитини до людей, одухотворення цього ставлення чистими, високими почуттями поваги до людини». (Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. Школа, 1978. – С. 145).

У виховному контексті надзвичайно важливо, що поняття «одухотворення» В.Сухомлинський чітко відрізняє від близького поняття «одушевлення». Якщо у останньому акцент робиться лише на емоційному пориванні, запаленні, піднесенні – спонтанному і нестійкому за своєю природою, то за процесом одухотворення мають стояти високі тривалі почуття (а це не що інше, як духовні цінності), якими особистість наділяє матеріальні й ідеальні предмети і саму себе. Вона по-справжньому творець духу як щодо світу людей і речей, так і обдаровує цим духом (духовністю) себе. В.Сухомлинський вважав, що за допомогою одухотворення відбувається становлення нової людини, вільної від моральних вад.

З огляду на це, спорідненість особистості з високим духом має стати найголовнішим у її людському світосприйнятті. Цю здатність, гуманну за

своєю природою, слід використовувати вихователю, оскільки вона вказує йому шлях, яким треба йти, виховуючи сприйнятливість до моральних істин, ідей, принципів. А це означає, що серце вихованця має бути комусь і чомусь відданим.

Одухотворення В.Сухомлинський вважав межево узагальненим особистісним утворенням, оскільки людський дух – це вінець тих надбань, до яких спроможна піднятися людина. Навіть найобдарованіша духовно особистість не зможе ступити за ці межі. Прикметно, що високо одухотворена особистість цим набутком просвітлює кожну духовну цінність. Тож якщо у процесі виховання зростаюча особистість пов'язала одиничну цінність, яку вона привласнила (наприклад, ласку до матері) з одухотвореністю як своїм образом, це вже акт розвитку духовності на складному шляху одухотворення. Важливо, щоб такі акти були непоодинокими, а стали чисельними сходінками до ціннісної вершини особистості.

Першоджерелом одухотворення, на думку педагога, виступає проникливість, сприйнятливість, чутливість вихованця до людей, до подій, стосунків між людьми.

Він уточнює, що чутливість, про яку йдеться, це чутливість високої емоційної напруги, яка безпосередньо викликає співпереживання, коли зростаюча особистість об'єднується з іншою у єдиній емоційній аурі, завдяки якій зникає байдужість і відчуженість. У таких актах дитина дедалі глибше усвідомлює, що вона неодинок, що вона частинка великого світу людей, де має панувати всеохоплюючий прихисток. І якщо такого не трапляється, то вона може повернути свідомість перш за все на саму себе й на інших. Це початки так званої соціальної перцепції – міжособистісного пізнання у всіх його проявах – і позитивних, і негативних. Важливо, що у зростаючої особистості формується вміння й бажання проникнення у духовний світ іншої людини. Вона розуміє, що за первинним емоційним шаром сутності людини є ще шар духовний – більш важливий і необхідний для подальшого повноцінного життя. Все це

осягається передусім у сім'ї, у взаємовідносинах з рідними. Тут треба шукати емоційний корінь благородного духовного поривання в людині, яке згодом стане повноцінним знаком одухотворення.

Звідси перша порада В.Сухомлинського сучасним педагогам: учити дитину, перш за все бачити і відчувати людей. Однак і зауважував, що це одне з найскладніших речей у важкій справі виховання людини.

Взаємини людини з природою В.Сухомлинський вважав засадничою умовою у виховному процесі. Тож не випадково принцип одухотворення реалізувався ним на основі природних об'єктів. Бережливе турботливе ставлення до природи у цілому виступало для В.Сухомлинського потужним мотивом особистісного удосконалення вихованців.

Магія природи – нове світорозуміння В.Сухомлинського, яке він втілював не лише у виховний процес у вузькому його розумінні. Це було для нього справжнє людинотворче дійство, коли розум і почуття взаємо проникають. Таким йому видавалася природа, якщо не божественним, то мифоносним початком. Тож його духовні здобутки більшою чи меншою мірою пов'язані з природою, але так, що людина має перебувати у природі, а природа – в людині.

В.Сухомлинський прагнув, щоб учителі (хоч би час від часу) вели дітей на берег річки, в поле, до лісу: учили спостерігати, міркувати, переживати. Тут має формуватись і утверджуватись їхнє духовне життя.

Однак і тут був своєрідний секрет, який мають враховувати педагоги. Відтак, наступна його порада. Умійте бережливе ставлення дитини до природи, особливо до рослин одухотворити сердечною турботою про людину, душевною теплотою, ласкою до рідних.

Наголосимо, що процес одухотворення великий педагог безпосередньо пов'язував з вищими творіннями духу. Тут немає місця утилітарним прагненням й інтересам вихованця.

В.Сухомлинський передбачав, що процес одухотворення може набувати ознак формальності. Це вже виховна небезпека, яку слід попереджувати.

У цьому плані скористаємося порадою, пов'язаною з *даруванням* дітьми, зокрема квітів рідним. Це нині найпоширеніший ритуал, за яким мають стояти великі почуття. Усе ж сила справжніх почуттів буде більш духовно перетворювальною для дитини, коли вона докладе до квітів певних зусиль для їх придбання. Звичайно, бажано, щоб вона їх виростила. Пам'ятатимемо, що дарування, коли воно огорнуте безкорисливістю, це перша сходинка підростаючої особистості до життя на полюсі творення, де вона житиме за найвищою мірою своєї духовної сутності. У цьому зв'язку прислухаємося до В.Сухомлинського і візьмемо до використання: дитина виростає з кам'яним серцем тому, що вона лише споживач радощів, усі радощі її життя полягають у тому, що вона бере, одержує, а це найстрашніше що може бути у вихованні.

Одухотворення для В.Сухомлинського набувало сакрального звучання, коли воно втілювалося у добрих вчинках, де розкриваються кращі душевно-духовні надбання дитини.

Як би ми детально не володіли загальновиховними положеннями про глибоколюдяний процес одухотворення, зупинятись на цьому етапі не слід. Адже він складає серцевину гуманістичного виховання особистості. Ми скористались терміном «серцевина», оскільки В.Сухомлинський серце вважав вмістилищем людської душі, яку слід наповнити високими почуттями і цінностями. Завдання дорослих у цьому плані викликати (запалити, за В.Сухомлинським) в дитячих серцях незгасні іскри вдячності і обов'язку – обов'язку перед батьком і матір'ю, обов'язку перед Батьківщиною.

Тож процес одухотворення великий педагог не пов'язував зі спонтанійністю, а бачив його надзвичайно тонко керованим. Поза останньою умовою він втрачав свою виховну продуктивність. Ключем до виклику у вихованця процесу одухотворення В.Сухомлинський вважав вищі почуття, які

теж підлягають вихованню. Тут нам пропонується своєрідне почуттєве кільце: почуття дорослого мають викликати відповідні почуття у вихованця. Лише почуття любові має здійснити свою благородну працю. Любов педагога чи батьківська любов може пробудити у дитини чулість серця до навколишнього світу.

Власне, йдеться про спрямоване створення у вихованця духовних інструментів для одухотворення як зовнішнього ціннісного ставлення, що ґрунтується на високих людських почуттях. Одухотворене особистісне Я дитини видається В.Сухомлинському заслуженою нагородою педагогові за його нелегку працю. Важливо, щоб ці почуття були справжніми, високо значущими; їх має випромінювати навіть погляд. Так, читаємо: «Очі дитини одухотворені в ці хвилини чистим сянням людяності. Вони світяться глибокою внутрішньою радістю – радістю творення добра для людей» (там само, с. 146)

Інший потужний фактор одухотворення зростаючої особистості – міжособистісні відносини. Йдеться про відносини саме добра, злагоди, взаємної допомоги й підтримки, духовної єдності й щирості, довір'я і поваги батьків і педагогів. У таких ситуаціях перед дитиною розкривається те високе, ідеальне на чому утверджується її духовний світ.

В.Сухомлинський настоював, що будь-яка праця може набути ознак одухотвореності, якщо особистість утверджує у ній свої вищі духовні надбання, зокрема честь і гідність. Така праця повинна стати природним станом людської душі, щоб до неї не треба було спонукати заохоченням, похвалою і т.ін. Якщо таке дійство відбувається, то й усе життя людини стає одухотвореним, справжнім вираженням її добротворчих ідеалів.

Таким, дещо романтичним, уявлявся В.Сухомлинському процес одухотворення і його місце у достойному житті зростаючої особистості.

Не обійшов В.Сухомлинський і проблему самоодухотворення – цього глибоко інтимного саморозвивального процесу. Тут він лише розставив цільові

акценти, до яких відніс високі цілі та вищу правду буття (звичайно у межах його часу). Якраз цим ми й переймаємося як продовження його творчої естафети.